

տանի» լրագրի գրաշար էր և միաժամանակ աշխատակցում էր յիշեալ լրագրին. այնուհետեւ նա սկսեց ուսուցչութիւն անել հայոց ծխական դպրոցներում և այդ ասպարիզում նա ցոյց տուեց լուսմանկավարժի ընդունակութիւն։ Մանուկներին հայ լեզուն ուսուցանելու գործը այնքան սիրելի էր նրան, որ նրանց համար նա պատրաստեց հայոց լեզուի մի շարք ընտիր դասագրքեր և հրատարակեց մանկական ընթերցանութեան համար բաւական թուով հէքիաթներ ու բանաստեղծութիւններ գողտրիկ աշխարհաբար լեզուով, որոնք յոյս տեսան թէ զանազան ամսագիրներում և թէ առանձին գրքոյկներով։ Հրատարակեց նաև մի քանի գրքոյկներ հայկական հնչիւնների մասին և մտցնելով իր դասագրքերի ու հրատարակութիւնների մէջ ւ-ի ուղղագրութիւնը՝ մինչև իր կեանքի վերջը նա եռանդուն կերպով պաշտպանեց իր այդ նորամուծութիւնը։

Ութսունական թուականներին նա մի քանի տարի վարեց Թիֆլիզի թեմի հայ ուսումնարանների թեմական տեսչի պաշտօնը։ Մի խօսքով Աղայեանը իր ամբողջ կեանքը նուիրեց ուսուցչութեան և հայ մանուկների դաստիարակութեան գործին և հիմք դրեց մանկական գրականութեան հայոց մէջ և դրա համար էլ իր մահը ցնցեց ամբողջ հայութիւնը առանց կուսակցութիւնների խտրութեան և մահից յետ արժանացաւ այնպիսի ցոյցերի և յարգանքների, որոնց արժանի են միմիայն մի ազգի խոշոր անձնաւորութիւններ։

Հանգուցեալը աշխատակցել է նաև «Լուսայ»-ին, ուր տպուեց նորա և Ռ. Խանազատեանի թարգմանութեամբ Բէլլամիի «Հարիւր տարի յետոյ» նշանաւոր վէպի հայ թարգմանութիւնը, որ սակայն կիսատ մնաց խմբագրութիւնից անկախ պատճառներով։

* *

Այս մեր կորուստներն էին այս տարուայ առաջին կիսին, որ ուրիշ կողմերից էլ միիթարական ոչինչ չէ ներկայացնում հայութեան համար։

Կաթողիկոսական խնդիրը այնպէս է յուզել մտքերը, այնպէս գրգռել կրքերը, մամուլը մի այնպիսի դիրք է բռնել հրապարակում երեցած աչքի ընկնող ընտրելիների վերաբերմամբ, որ բառիս բուն նշանակութեամբ էլ ոչ մի հեղինակութիւն չթողին եպիսկոպոսների շրջանում, ամենքն էլ բամբասուեցան, ամենքն էլ բարդուած բազմազան երևակայական պակասութիւններով կեղտոտուեցան։ Սղասենք, որ առողջ դատողութիւնը, լուրջ կըռռադատութիւնը յաղթէ ամեն տեսակ կրքերին և արժանաւորնե-

րից արժանաւորագոյնի ձեռքը յանձնէ ժողովուրդը իր ամենից նուիրական հաստատութիւնը:

* *

Պակաս անմխիթար չէ և մեր տաճկահայ և պարսկահայ եղբայրների վիճակը: Երկու սահմանադրական երկրներում էլ հայերի հրճուածքին սահման չկար. սակայն երկու տեղ էլ հայերի վիճակն աւելի վատթարացաւ, քան առաջ էր: Տաճկաստանում հայերի դէմ հալածանքը, կեանքի և գոյքի անապահովութիւնը, կանանց և աղջկանց անպաշտպան վիճակը բարբարոսների վայրենի կրքերի դէմ, կրօնական անհամբերողութիւնը, հոգեւորաների սանձարձակութիւնը, պաշտօնեաների թշնամական վերաբերմունքը դէպի դարաւոր տանջուած հայ ժողովուրդը, սխտեմատիք կոտորածները և ընդհանուր կոտորածի երկիւղը երկու ծայրայեղ միջոցների են ստիպել դիմել հայ ժողովրդին—անիծեալ և կորստաբեր գաղթին և ոչ պակաս կորստաբեր հայ ժողովրդի ճամար՝ կրօնափոխութեան: Կ. Պօլսի հայ թերթերը վերջերս գլոսեցին, որ Չարսանճագի, մի ամբողջ թեմի հայ ժողովուրդ դիմել են ոռոսաց հիւպատոսին և խնդրել, որ իրանց ընդունեն յոյն եկեղեցու գիրկը, որպէսզի վախճան զրուի իրանց անտանելի կացութեան, ընտրել են չարիքի փոքրագոյնը, որ մարմինը փրկելու համար միայն հողին կորցնեն, փոխանակ այժմեան նման հողին և մարմինը միանգամայն կորցնելու Չարսանճագի առաջնորդը հեռագիրներով զեկուցել է այս ծանր դիպուածի մասին Կ. Պօլսի պատրիարքաբանին. չգիտենք սակայն ժամանակ և սիրտ ունի՞ այդ ժողովը մի ամբողջ ժողովրդի կորչելու մասին մտածելու...

* *

Իսկ Պարսկահայերի վիճակը մաղիցն է կախուած. Պարսից կառավարութեան դիմումը Թաւրիզի հայոց առաջնորդին, որպէսզի Պարսկաստանի Հայերը չեզոք պահեն իրանց և չխառնուեն քաղաքական հարցերին, մի վտանգաւոր սպառնալիք է նրանց. պարսկահայերի կոտորածը անխուսափելի կլինի, եթէ նրանք չզսպեն իրանց եռանդը և խոհեմութեան շաւղի մէջ չպահեն իրանց:

* *

Ժողովրդական այս աղէտալի շրջանի մէջ եթէ մի փայլուն կէտ կայ՝ այդ զրականութիւնն է. չի կարելի ասել, թէ Կովկասում կամ Տաճկաստանում հրատարակուող գրքերի մէջ երևան են գալիս գլուխ գործոցներ և տաղանդներ է որ ասպարէզ են գալիս ամեն կողմից. բայց մի բան գոնէ մխիթարական է, այդ այն է, որ հայերէն լեզուով հրատարակութիւնների թիւը բազմապատ-